

Naisten aika vai kakkosluokan väkeä?

Jelena Tšižova: *Lavra. Sankt Peterburg: Žurnal Zvezda, 2009.*

Jelena Tšižova: *Vremja ženštin.– Zvezda 3/2009.*

”Venäläiset etsivät uutta identiteettiään kulkemalla eteenpäin kohti länsimaalaistyylistä demokratiaa ja taaksepäin kohti omaa uskonnollista ja kulttuurista traditiotaan,” on James Billington kiteyttänyt. Kansallisen kunnian keskus -järjestön pj. Vladimir Jakunin on puolestaan vedonnut ”kulttuurisen muistin” ja ”geneettisen koodin” tärkeyteen kansankunnan koossapitäjinä. Ortodoksisen perinteen rikkaus on puhutellut kriittistä älymystöäkin, myös sen naispuolisia edustajia. Kirkon ja naisälykköjen kohtaamiset eivät kuitenkaan ole olleet pelkkää juhlaa.

Joulukuussa 2009 Booker-palkittu pietarilainen kirjailija Jelena Tšižova (s.1957) käsittelee palkintoromaanissaan *Vremja ženštin* (Naisten aika, 2009) isoäitiensä sukupolven elämäntapojä. Elämä jakautui kahdeksan piiriin: ”ihmisten ilmoilla” piti käyttäytyä ateistisen valtion edellyttämällä tavalla, mutta kodin seinien sisällä mummut välittivät mykälle kasvattitytarelle ikiaikaisia epävirallisia elämäntapauksia. Tähän omaan uskontoonsa turvautuvat Lenin-gradin naiset esitetään romaanissa viisaina selviytyjinä, joiden sisäistä todellisuutta ja juurimatonta jumaluskkoa kirjoittaja valottaa ja ylistää.

Aiemmassa romaanissa *Lavra* (Luostari; 2002, uudistettu laitos 2009) jumaluskon ja kirkollistumisen (*votserkovlenije*) kuvaamisen sävy on tummempi. *Lavrassa* Tšižova kertasi parikymppisen intellektuellin naiskokijan silmin pysähtyneisyyden ajan orjamaista ilmapiiriä. Turvallisuuspalvelu

sorti kirkonmiehiä, nämä puolestaan naisia. Romaanin sisäiskertoja on aluksi täynnä riemua aikuisena ottamastaan kasteesta, mutta ajautuu vähitellen syvään ristiriitaan omantuntonsa, kirkon opetuksen ja kokemustensa välillä.

Kirkko vai rangaistuslaitos?

Lavra sijoittuu 1970-luvun Lenin-gradin Hengellisessä akatemiassa toimivien ihmisten elämäntilpiiriin, joiden kuvaamiseen kirjoittaja kolmekymmentä vuotta myöhemmin palaa. Teos asettuu omakoh-taisen aikalaiskronikan ja intensiivisen totuudenetsinnän välille. Ulkoisten tapahtumien ja sisäisen kapinan välillä on sovittamaton konflikti. Tasot erottuvat ilmaisun keinoin. Sisäinen taistelu välittyy katkonaisin ajatuksin, harhoin, psyykkisen sairauden rajamailla. Eteen nousevat loputtomat jännitteet ateistisen valtiovallan ja kirkon johdon, virkailijoiden ja dissidenttien, sallitun ja kielletyn välillä. ”Kirkon ja valtion suhteen salaisuus on seitsemällä sinetillä suljetussa arkussa.” (144)

Tšižova käyttää tyylikeinona mielen hajoamisen, harha-aistimusten ja demonien hyökkäysten kuvaamista. Kuvastoon kuuluvat myös verivirrat, nopeasti paranevat haavat ja iskut, savi, lieju, nokkosilla itsensä polttaminen, viemärijäte, epätavalliset liikkumisen muodot, hahmojen transformaatiot, eläimelliset voihkeet ja äänet. Tunnuksmerkit liittyvät kiellettyjen ajatusten, kirjojen ja harhaoppisuuden teemoihin, jotka limittyvät todellisten vainojen, uhkailujen, pahoinpitelyjen ja ilmiantovaatimusten kokemuksiin. Kuten Jeanne d’Arc tai kirkon kilvoittelijahoukat, kertojakin kuulee ääniä. Riivatun rooliin sovittautuminen nostaa esiin kysymyksen siitä, onko valinta

vääjäämätön ja tietoinen – vaino-harhaisissa olosuhteissa joissa ei ole muuta tapaa kilvoitella?

Vastapainona kudelmaan mah-tuu myös kuivahkoa referointia kirkon lähihistoriaan kuuluvien vastakkaisten suuntausten vä-lisistä jännitteistä (*tihonovtsy* vs. *živtsy, obnovlentsy*). Rep-ressoidun patriarkka Tihonin (patriarkkakausi 1918–1925) hahmo on tärkeä. Tihon vastusti bolševikkien edellyttämiä kir-kollisia uudistuksia, kuten pap-pien mahdollisuutta avioeroon ja piispojen avioliittoon, ja puolusti kirkon riippumattomuutta valtios-ta. Kirjan henkilöt pohtivat keske-nään yökaudet näitä kysymyksiä ja mm. kirkon ja turvallisuuspal-velun *status quota*: kirkko tukee valtion ulkopoliittisia aloitteita, valtio suo kirkolle hierarkian jat-kuvuuden ja avoimet kirkon ovet.

Kerronnan näkökulma on naiskertojan, joka määrittää itse-ään suhteessa elämänsä miehiin. Hän elää avioliitossa miehen kanssa, joka toimii Leningradin hengellisen akatemian rehtorin tulkkina ja kirkollisen sisäpiirin jäsenenä. Nainen haluaa synnyttää kirjallapsia, mutta hakee kirjoittamiselleen oikeutusta miehisestä järjestyksestä: ”Minun oli löydettävä joku, josta tulisi kirjoilleni isä, tai edes isäpuoli” (241). Hän lukee Pavel Florenskia ja Nikolai Berdjajevia ja kokee heidän laillaan uskonnon ja kirjal-lisuuden välimaaston omimmaksi alueekseen.

Nainen kokee elävänsä uni-maailmassa. Hän kuulee ääniä sisältään, yrittää samastua pap-pismiesten maailmaan, mutta pitää itseään heihin verrattuna mitättömänä, nukkekodin nukke-na, jonka naruja muut vetelevät. Hän pukeutuu pitkään mustaan takahalkiohameeseen, koska se muistuttaa hänestä papinkaapua, pukee papinkauluksen kaulaansa, lukee *typikonja* (jumalanpalveluskäsikirjaa) itseksensä kotona. Aviomiemes tekee pitkiä virkamat-

koja ulkomaille, ostaa kiellettyjä YMCA-Press -kirjoja ja tapaa mm. naispappeja. Oppikeskustelut ovat avartavia, mutta luovat jännitteitä: vaarantavatko eku-meeniset pyrkimykset Venäjän kirkon erityisen historiallisen kutsumuksen?

Ortodoksinen opetus, kuten tunnettua, korostaa sukupuoli-eroa. Sukupuoli määrittää naisen kilvoittelun. Kirkko ja rippisät teroittavat naiselle, että hän pelastuu lapsia synnyttämällä. Lisäväriä kysymykseen tuo se, että neuvostoaikana uskon on sanottu säilyneen nimenomaan naisten, *babuškojen*, suullisen opetuksen avulla, aina kolmanteen sukupolveen. ”Sen jälkeen seuraa umpikuja”, aviomies toteaa (169). Toisaalta rippi-isä on naista kohtaan tinkimätön. Jos hän ei anna itseään ja sieluun uhriksi, hänestä tulee katumaton (*neprikajannaja*), ja hänen syntinsä siirtyvät hänen lastensa kannettaviksi.

Kirja kuvaa läheltä, miten suurin toivein nainen ottaa kasteen. Hän uskoo saavansa puhdistuksen synneistä ja uuden alun elämäänsä. Riemu kuitenkin laantuu pian. Erityisesti synnintunnustus on painostava kokemus. Eräs pappi kysyy, kuten fertiilitä naiselta lähes aina kysytään, onko hän tehnyt abortin? Toinen pappi ei kysy muuta kuin ”onko sattunut, että olet lainannut kirjan, sen välissä on kolme ruplaa, ja olet palauttanut kirjan, mutta pitänyt ruplat?” (369) Naisen mielessä lukeutuvat absurdisti. Hämmennyneenä hän päättää olla rippinsä jälkeen menemättä ehtoolliselle, vaikka tapa niin vaatii. Erään kerran hän taas eksyy hänet ripittäneen isä Glebin seurassa kaupungin laidan kapakkaan. Käy niin, että he murentavat leivänmuruja lautaselle ja sekoittavat ne votkaan. Kun he ovat jo koko lailla päihtyneet, isä Gleb toteaa kuin inkvisiittori: ”Noita, *meidän* ehtoollistamme et

huolinut, sillä teikäläiset nauttivat ehtoollista *nurin perin*. Tuo on teidän *mustaa messuanne!*” (347) Nainen alkaa sisäisesti hajota: hän alkaa itse uskoa olevansa riivattu.

Naisen on alistuttava sukupuolensa osaan, mutta sielunsiaria hän ei löydä. Hengellisen akatemian suljetussa yhteisössä hänen verrokkeinaan ovat valkean papiston vaimot. Jumalanpalvelusten aikana joutavuuksia supattelevat hahmot ovat hänestä latteita ja luotaantyöntäviä. Hän pohtii, pitääkö kirkollistuneen naisen luopua ajattelemasta. Ristiriidat muuntuvat painajaisiksi. Prosforat eli kirkkoleivät ovat unessa muuttuneet myrkkysieniksi, joita hänen rakastajansa, dissidentti-Mitja polkee kapinallisesti jalallaan.

Matka Volhyniaan Potšajevin luostariin kärjistä ristiriidan kirkollisuuden antaman lupauksen ja omien kokemusten välillä. Huonokuuloinen rippipappi aloittaa kysymällä kaikkien kuullen kovaan ääneen ”akka vai neiti?” ”Onko vihitty kirkossa?” (366) Papille ei kelpaa selitykseksi, että kirkollinen vihkiminen on Neuvostoliitossa leimaava: siitä ilmiannetaan, mistä puolestaan on seurauksia työuralle. Pappi huutaa: ”Tiehesi! Avionrikkoja!” Kimmastunut nainen valittaa kohtelusta papin esimiehelle. Seurauksena hänet vihittään kirkolliseen avioliittoon seuraavana yönä salaa luostarissa. Naista masentaa myös naispyhiinvaeltajien tyyli kohtelu. Naisia sinutellaan, miehiä teititellään. Aviomies kiittää sanomalla, että naiset saavat tyylytyksestä erityistä nautintoa.

Luostarikirkko on täpötäynnä riivattuja – kaikki naisia. Riivatujen elämelliset huudot, väänätely ja voihe järkyttävät. Papit suorittavat riivatuille demonien uloslukemista. Kertoja samastuu riivattuihin. Luostarin vuotuinen pääjuhla *Uspenije* muodostuu kansainvaellukseksi. Tilanahtaus on hengenvaarallinen, nainen on

tukehtua. Juhlajumalanpalvelus kestää täydet kahdeksan tuntia. Käymäläkokemus on viimeinen pisara.

Brežnevin ajan kirkon henki kuvataan synkkänä. Vainoojat ja vainotut, tappajat ja tapetut ovat erottamattomasti samassa veneessä, nainen tuntuu ajattelevan Berdjajevin tavoin. Uskovalta eli kirkollistuneelta ihmiseltä edellytetään oman itsensä ja oman ajattelunsa kieltämistä. Rankaiseva rakkaus ja rankaiseva viha ovat kirkollisuuden mitalin kaksi puolta. Turvallisuuspalvelu edellyttää ”rajattoman valtansa” ääneen lausuttua tunnustamista (398). Vastakkaisiin ideologiisiin leireihin kuuluvat tuijottavat toisiaan silmät täynnä vihaa, niin kirkko kuin valtio rankaisevat vapaa-ajatteluun syyllistyneen. Kirkon johto on turvallisuuspalvelun menetelmien kyllästävä (ja karaisema). ”Ne kaanonit voittavat, joita parhaiten taidetaan puolustaa.” (396) Esipaimen Nikolai ”epäilemättä tietää eron toden [*istinyi*] ja oikean [*pravil'nyi*] vastauksen välillä” (162), todetaan yhteydessä, jossa Nikolai on joutunut Genevessä puolustamaan Neuvostoliiton tekemää hyökkäystä Afganistaniin.

Nainen päättyy samaan umpikujaan kuin venäläiset uskonfilosofit sata vuotta häntä ennen: ”[---]Jorjamaisessa maassa ei voi pelastua alistumalla ehdoitta kirkolle.”(447) ”Vain harvoin Venäjän historiassa ovat Kirkon Jumala ja Kansalaisvapaus katsooneet toisiaan silmiin.” (375) Nikolai ilmaisee asian hieman toisesta näkökulmasta, ei yksilön vaan kansan: ”Kansan yhtenäisyys ja Kristuksen toinen tuleminen lepäävät kirkon mysteerien varassa.” (445) Hierarkian jatkuvuus on turvattava. Nainen päättyy tekemään abortin ja pelkää, ettei saa tekoaan anteeksi. Hän yrittää ensin surmata itsensä ja sairastuu sitten henkisesti. Aviomies ja tämän pappisystävä Gleb koettavat

auttaa: he lukevat lukitun oven takaa hänelle rukouksia demonien karkotukseksi.

Loppukliimaksissa nainen laskeutuu ristinmuotoiseen asentoon kirkon lattialle (nunnan tai munkin vihkimyksen tapaan) ja rukoilee dissidentti-Mitjalle maahanmuuttolupaa. Miehen tähden hän on valmis uhraamaan oman ilmaisuvapautensa. Pakotietä ei ole luostarin tai kirkon sisällä enempää kuin sen ulkopuolella, niin kauan kuin aika on kuollut. Samalla nainen hyväksyy – määrääjäksi – naisen osan, niiden vaikeuksissa karaistuneiden naisten, jotka ovat kiitollisia ja onnellisia kaikesta, istuvat suurten kerrostalopihojen penkeillä toivomatta mitään muuta kuin ettei tulisi sotaa.

Jelena Tšizova on taustaltaan englantilaisen filologian maisteri ja *Vsemirnaja literaturan* päätoimittaja; Shakespearen, Thornton Wilderin, Thomas Mannin ja Hermann Hessen kasvattama, toisaalta pietarilaisiesikuvien tradition kantaja. Hän kirjoittaa länsimaisesta gender-keskustelusta ja *écriture fémininesta* tietoisena, mutta venäläiselle lukijalle venäläisistä kysymyksistä. *Lavrankin* polttopisteessä on usko vaihtoehtona kommunismissa kasvaneelle, naiskysymys tulee vasta sen jälkeen.

Ylistys naiselliselle viisaudelle

Naisten aika on synkän *Lavran* jonkinlainen lempeä antiteesi. Siinä missä miesten kirkollinen hierarkia näyttäytyy *Lavrassa* rangaistusvankilana ja umpikujana, *Naisten aika* osoittaa ”eletyn” epävirallisen, suullisen perintönä välitetyn naisten uskonnon elinvoiman, aina kolmanteen polveen.

Puolifaktuaalinen romaani on ylistystä ”isoäideille”, joille kirjoittaja on elämästään velkaa. ”Isoäidit” ovat tyypitellyn yleispäteviä. Tekijä on lausunut

haastattelussa, että historiallisen kertojan osa kuuluu Venäjällä naisille, ja ettei Venäjä voi pelastua ilman totuutta historiasta. Syyt miesten poissaoloon ovat korostamattakin tiedossa: puhdistukset, sota, traumat, alkoholismi. Miesten väliintulot kirjan naisten elämään ovat lyhyitä ja sattumanvaraisia, mutta kohtalokkaita. Miehet siirtävät (tietämättään), mutta eivät osallistu elämänviisauden välittämiseen sukupolvelta toiselle. Päähenkilö-kertoja on isätön tyttö, jonka äiti, tehtaan työläinen, ei olisi yksin kyennyt hoitamaan lasta. Lapsi saa syntyä vain, koska yhteistalouden kolme lapsetonta ja yksinäistä *babuška* lupaa kasvattaa sen.

Kerronnan viehäytys on sadunomaisuudessa ja moniäänisyydessä. Koti on kasvavalle, mykälle tytölle turvallinen suojalinnake. Mummot opettavat evankeliumin totuuksia tytölle vapaasti pelkäämättä paljastumista. Tyttö ei näet ”osaa” puhua, vaan vaikenee, kuin olisi antanut lupauksen olla paljastamatta salaisuuksia. Siksi häntä ei lähetetä tarhaan eikä seimeen, vaan mummot opettavat häntä kotona. Uskoa sovelletaan joka päivä yhteisesti. Ankara pohdinta koskee kaikkia eteen tulevia tilanteita. Kaikilla asioilla on uskonnollinen, metafyyssinen ulottuvuutensa. Kun tytön äidin kohtusyöpä todetaan liian myöhään ja potilas viruu terminaalivaiheen kotihoidossa, mummot pohtivat keinoja ilahduttaa potilasta. Voiko suklaasta olla iloa? Sodassa suklaata sai amerikkalaisilta. Glikerija-mummo muistelee. Ariadna-mummo vastustaa: suklaa on paholaisesta. Toinen puolustautuu, että suklaa on sallittua paastopäivinäkin. Siihen taas toinen, että kyllä, mutta vain *niille*, joiden mukaan kaikkina päivinä saa syödä lihaa, kun taas *heille* itselleen jopa kala on vain paastottomien päivien ruokaa. Pohdintaan osallistuvat aina kaikki kolme. Ariadna sanoo,

että sairastavat saavat syödä kaikkea. Jevdokia siihen, että Kristus kieltäytyi leivästäkin... Eletty uskonto, mystinen, unenomainen, jaettu, hallusinatorinen, aina uudelleen löydettyä hengellisenä todellisuutena, jäsentää joka hetkeä. Kenties juuri tämän kirjan kaltaiset naiset ovat turvautuneet kaupungin oman pyhän houkan Ksenia Pietarilaisen apuun arkisissa ongelmissaan? Mummojen evästämänä Sofia-tyttö, jumalallisen viisauden ja solovjovilaisen uskontofilosofian symbolihahmo, kasvaa isoksi. Aikuisena työstä tulee kuuluisa taiteilija, jota kosiskellaan ulkomaille. Sinne hän ei halua lähteä, vaan asua Venäjällä, jossa yksin on mahdollista löytää totuus.

Naisten aika loppuu keskiaikaisen Syvällisen viisauden kirjan (*Golubinaja kniga*) opetustarinaa Valheesta ja Totuudesta. Venäjän ruhtinas Vladimir kysyy psalmirunoilija Daavidilta neuvoa ja pyytää tätä puhumaan *ei kirjoitetun, vaan muistinsa* pohjalta. Daavid selittää, mistä aurinko on peräisin – Kristukselta; mistä tuulet – pyhästä Hengestä, jne. Lopuksi Vladimir pyytää selittämään, mistä murhe ja kaipaus ovat peräisin. Siihen Daavid vastaa, että murhe on peräisin Valheesta. *Lavra* ja *Naisten aika* muodostavat yhdessä voimakkaan uskon puolustuksen, jota ilman raatelevaa totuudenetsintää ei voisi olla olemassakaan.

Elina Kahla